

Interview
Интервю

Акад. Михаил Виденов, почетен председател на Международното социолингвистическо дружество и председател на Отделението за хуманитарни и обществени науки в БАН:

ИМА ИЗХОД ОТ ЕЗИКОВАТА ИНВАЗИЯ

Димитър Веселинов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

– Акад. Виденов, наскоро представихте новата си книга „Из моя езиковедски бележник“ и в словото си отделихте голямо внимание на бъдещето на лингвистиката. Дали бихте казали нещо по-конкретно по този въпрос и за нашите читатели?

– Когато се говори за бъдеще, се изказват хипотези, а това ще рече научни предположения. Не бих могъл и не ми прилича да говоря за лингвистиката изобщо, защото това означава да се позовавам на процеси от световен мащаб, които не познавам в детайли. Аз съм българист и мога да съм по-конкретен, ако разсъждавам върху наши проблеми.

В българската лингвистика има някои очевидни тенденции от методически характер. Окончателно е сменен ориентиърът ѝ. Преди две-три десетилетия се следваха темите и методите в тогавашната съветска наука, а днес се търси опора в американските образци. Това е обяснимо и няма нищо лошо, ако не се загърбват проблемите на българския език и на българската езикова ситуация. Винаги е имало водещи и посредствени автори. През последните години във връзка с изискването за задължителни дисертации посредствеността взе

големи размери: пишат се „трудове“, които директно копират чужди автори. Там не се прави анализ на нищо, а се документира едно запознаване с чуждия труд. Намират се български примери, с които да се заместят чуждоезичните. Чуждият опит и чуждите методики трябва да се познават, но това все още не е наука. Хората придобиват заветното „д-р“ и тръгват към приятелските журита седморки, за да станат доценти и професори. Това е сериозен проблем и той загробва науката. Истинската наука за езика изисква наблюдения върху обширни корпуси и екскерпиране на интересувания ни материал, който да се анализира така, че зад него да се види явлението. Именно в това явление трябва да се очертават закономерностите на езиковото развитие. Чета трудове, в които има само рефериране на чужди мисли: нашият автор не е казал нищо от себе си. Тогава какъв принос е направил?

Днес непрекъснато чуваме обществени упреци, че българският език е в упадък, и се хвърлят камъни в нашата градина, че не правим нищо този процес да спре. Това е следствие от мита, че езиковедите правят езика. Вината ни е, че не сме осветлили обществото какво можем и какво не можем да правим с езика. И в самата ни гилдия няма яснота по този въпрос.

– **Кои са актуалните проблеми пред българската лингвистика?**

– Всеки езиковед ще посочи различни проблеми, които ще произтичат от собствените му занимания. Страхувам се да не стане така и в моя отговор. Има обаче теми и теми. Едно е да се пише за развойа на инфинитива през XIII век, и съвсем друго е да се разсъждава върху развойните процеси на съвременната българска ситуация. И двете теми са важни, но първата се отнася до частичен исторически въпрос, тя задоволява едно любопитство, докато втората е свързана със съвременността и бъдещето на нацията ни. Поради тази причина в езиковедската гилдия има разделение на труда. Нашите езикови историци по традиция работят добре, защото науката ни още от създаването на университета е обърната към историята на езика: въоръжени с методите на това направление са първите ни професори, а те ги предават на своите следовници.

Структурализмът премина през нашата наука мимоходом, без да остави значителни следи. Страхувам се сега да не се получи така и със социалингвистиката.

Питате за проблеми и аз ще посоча някои от тях. Съвременници сме на уникално явление: пред очите ни протича процесът на маргинализиране на традиционните териториални диалекти. Приобщаването на диалектния носител към езиковия ни стандарт минава през различни етапи и става по определени закономерности. Нашата езиковедска гилдия не наблюдава тези процеси. Ако ги наблюдаваше, можеше да бъде в помощ на социалните прослойки, които изпадат в изключителен речев дискомфорт, когато напуснат селата си и дойдат в градовете. И най-важното: описанието на тези закономерности ще

бъде наука, ще произтекат теории, от които ще се интересуват учените не само у нас.

Друг проблем: развитието на Европа фаворизира английския език, прави го общоевропейски и той постепенно се налага в различни житейски сфери. Естрадното пеене например у нас е на английски език. Преди няколко години официално се заговори, че административните ни документи трябва да са на английски. Стига се до курйози. В обяви за фризьори и дърводелци е написано, че владееенето на английски е предимство. Да не говорим за чиновническите длъжности. В моята книга, която Вие посочихте в началото на нашия разговор, е изказано опасение, че в близко бъдеще ще се появи групата на англоезичните български писатели. Такова явление и днес има в Скандинавието. Няма нищо лошо в това, но ролята на българския език става много незавидна, защото постепенно се превръща в битово средство. И да не се чудим: и сега е такава ролята му за два милиона българи, които са емигрирали в чужбина. Политиците преди време разпространяваха мита, че като влезем в Европейския съюз, българският език ще стане равноправен на останалите. Само че и другите езици са под силните удари на английския. И на мене не ми е ясно какво ще стане сега след излизането на Великобритания от този съюз. Мисля, че инерцията ще продължи, защото става дума за всеобща глобализация, която всъщност е американизация. Никой не може да спре този процес: той е обективен, нищо че протича в обществото!

Има ли изход от езиковата инвазия? Има! Обучение и възпитание на билингви! На подрастващите трябва да им се внуши, че с английския език стават граждани на света, но с българския стават българи и като такива са интересни на останалите.

– **С какви теми следва да се занимават съвременните ни езиковеди?**

– Това е труден въпрос и се страхувам да не отговоря едностранчиво. Няма забранени теми, но има актуални теми, които не търпят отлагане. Според мене те лежат в плана на социолингвистиката. Една такава тема е проучването на съвременните наши градски езици и на първо място – езика на София. През последните 20 години в столицата дойдоха около един милион души като механичен прираст. Не бива да очакваме, че ще се върнат по родните си места. Те засилиха селския манталитет в града и направиха езика му като един диалектен Вавилон. Сътрудниците от Института за български език се оплакват, че нямат средства за командировки из страната, за да проучват езика на селищата. Съдбата ги облагодетелства, защото хората им дойдоха на крака в София, но колегите не се захващат с трудната тема, а предпочитат да прелистват фишовите на събирания през средата на XX век диалектен материал и да правят в кабинетите си най-разнообразни карти. Само че това е вчерашният ден на езика ни! Вече казах, че стотици села фигурират в този атлас като изгаснали звезди, т.е. не съществуват, няма ги.

Наблюдавам и нещо друго. Ние не искаме дори да облекчим поне мъничко правописните правила. Езиковедите кодификатори не желаят да влязат в часовете по български език в училище, за да видят примерно колко време се губи с усвояването на правилото за пълния и краткия член при имената от мъжки род, единствено число. Защо търпим изкуствените правила за окончанието *-м* в 1. л. мн. число сегашно време при глаголите от I и II спрежение, след като повсеместно се произнася и пише *ние четеме, ние пишем, ние вървим* и т.н. Изкуствено е и правилото за бройната форма и множествената форма за съществителни имена за лица в единствено число. Няма такова нещо в узуса на езика. То съществува по някаква стара инерция само в главите на кодификаторите! Всички сме неграмотни по отношение на слятото, полуслятото и разделното писане на новите думи. Правилото е неясно и като пишеш, трябва да правиш сложни семантични анализи... Има и други недоглеждания.

Следователно ние не сме си свършили работата, за която обществото ни плаща и ни оставя да я вършим!

– Вече имаме достатъчно университети и не бива да се оплакваме от липса на кадри?

– В България има 51 акредитирани висши училища. Част от тях са чисти пирамиди: вземат пари и дават дипломи. В тях знания не се придобиват. Не ми е работа да говоря за другите специалности, но с филологията нещата не са розови. Излизат дипломирани кадри, които пишат с ужасяващи правописни грешки. Има глад за студенти филолози и се записват хора без данни да се развият като специалисти. Държавата обаче дава парите на базата на студентски калпак и всяко университетско ръководство прави всичко необходимо да си осигури студенти. После ги дипломира и ги пуска в обществото. Някой някъде казал, че висшистите в България били малко, и политиците се юрнаха да правят университети пирамиди. В катедрите има истински глад за асистенти, защото всички станаха професори и поради ниското заплащане младите хора не искат да си губят времето с научна кариера. Това поне може да се промени.

И още нещо наблюдавам. Към филологическата научна кариера не посягат мъжете. За тях това е неперспективно и несериозно. Катедрите са силно феминизирани. Има надарени за наука колежки, но те се губят някак в множеството модерни домакини, настанили се в университетските и академичните кабинети.

– Да не забравяме, че има атестации!

– Е, и какво от това. Можете ли да ми посочите случай на атестиран и уволнен преподавател? Хората му намират колая да се занимават с наукоподобни неща, за които вече стана дума тук в нашия разговор. Посредственият човек е силно изобретателен, когато ножът му опре до кокала. Законът е копиран от

Германия, но в него има много вратички за побългаряване. Ако чуем числото на професорите в България, ще ни се завие свят!

– **Какво ще кажете за перспективите пред славистиката?**

– След падането на Берлинската стена през 1989 г. интересът към славяните намаля. Наблюдавам множество случаи на англоезични диалози между славяни от различните страни. Това е увлечение. Научните проблеми в славистиката са обект на множество сериозни учени и това е залог за успешно бъдеще. Лично аз определям себе си като славист, защото в библиографията си имам няколко студии, базирани върху материал от чешкия език. Науката в случая не бива да се влияе от конюнктурата и да прекъсва традицията да се проучват развойните успоредици между славянските езици. Учудва ме фактът, че младото поколение не познава и не владее руския език, който е бил въведен в българските класни училища още веднага след Освобождението. Политическата конюнктура днес лишава младите от един широк прозорец към света, това е недалновидна стъпка.

– **А какво мислите за чуждоезиковите филологии в нашите университети?**

– Мисля, че и там глобализацията дърпа чергата към английския език и това е за сметка главно на френския, който у нас е със стари традиции. Хората са прагматични и се насочват към следване на такава филология, която след това да може да ги храни. Ще кажа и друго: всеобщо е убеждението, че нашите филолози добре усвояват западните езици, което ще рече, че факултетите си гледат работата както трябва.

Трябва да се обърне по-сериозно внимание на масовото преподаване на чуждите езици. Необходими са методики, които да автоматизират устното общуване, необходима е практика. В чешките университети студентите филолози задължително всяка година по няколко месеца работят в съответните страни, за да практикуват и да създадат бърза говорна рефлексия. Това се оказва много сполучлива форма за езиково усъвършенстване. Мисля, че и у нас има опити в това отношение. Стара максима е, че език се учи, като се говори.

– **Какво ще кажете за теоретичната лингвистика у нас?**

– Страхувам се, че мислите, които ще изкажа на глас тук, ще са много песимистични. У нас теоретичната лингвистика, като философия на езика, е развита в скромен мащаб. Нямаме традиция. Сравнението ми е базирано на развитието в Чехия и респ. в Карловия университет. От нас не тръгват идеи и течения, ние побългаряваме и се извиняваме с това, че сме малка страна. И чехите, и датчаните са малки народи, но създадоха школи в езикознанието, които промениха разволя на науката. Ние останахме в плен на философския позитивизъм да смятаме, че наука е поднасянето на занимателни примери от езиковото ни развитие. Липсват ни теориите и хипотезите: не отговаряме в трудове си на въпроса за движещите сили, довели до съответното явление.

Нашата лингвистика е разнородна – всеки взема по нещо от различни случайни автори и науката ни е изцяло еkleктична. Българският учен не е авторитет за по-младите, те търсят чуждото, за да блеснат. Ние не надграждаме, а всеки започва строеж върху сторила му се модерна чужда основа. В това отношение с най-много грехове са колегите, специалисти по западните филологии.

Още нещо ще споделя. Дълги години работих в Карловия университет в Прага и видях как се създават школите. Изтъкнатите им професори водят спецкурсове за младите преподаватели и не се занимават със студенти. С тях работят доцентите. Тези спецкурсове правят Чехия водеща езиковедска страна. Нашите млади кадри се държат като наполеоновци и не търсят по-опитните ни професори. Когато нямаме традиции, трябва да ги създадем. Пак ще повторя: у нас няма надграждане, има един национален нихилизъм. Пагубен нихилизъм.

– **Така ли е и с българската социолингвистика?**

– В този въпрос има два подвъпроса: какви са разработките в тази област и как тази наука се преподава.

На първия подвъпрос ще отговоря с една дума: удовлетворителни. Няколко души работят много упорито в тази област. Имаме трудове по общотеоретични проблеми, вече имаме конкретни изследвания, направени със социолингвистична методика. Мерим ръст с европейските си колеги и в някои отношения сме пред тях. Всеки може да се убеди в думите ми, ако разгърне нашата поредица „Проблеми на социолингвистиката“, т. 1 – 12. Написани са и десетки монографии. Тук не му е мястото да бъдат изброявани. Само ще подчертая, че и моята книга, за която стана дума в началото на разговора ни, също разглежда проблемите в социолингвистичен план.

Вторият подвъпрос обаче не може да получи оптимистичен отговор. Социолингвистиката възникна в Катедрата по български език на Софийския университет, а сега само там от всички наши филологически факултети и катедри в страната няма такава редовна учебна дисциплина и се чете като спецкурс. Четат се курсове по стилистика, по диалектология, по история на книжовния ни език и т.н., но по социолингвистика – не. По мое време в спецкурса идваха повече от сто души.

– **Акад. Виденов, благодаря Ви за откровения разговор и Ви желая здраве и нови творчески успехи!**

Акад. Михаил Виденов е изявен филолог, създател и доайен на българската школа в социолингвистиката, доктор на филологическите науки, доктор по философия на Карловия университет в Прага (Чехия), doctor honoris causa на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, носител на Почетния знак на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ със синя лента. Автор е на множество пуб-

ликации в областта на социолингвистиката, диалектологията, философията на езика, паралингвистиката, граматика на българския език и на славянските езици: „Социолингвистика“ (1982), „Норма и реч“ (1986), „Великотърновският език“ (1987), „Софийският език“ (1993), „Езикът и общественото мнение“ (1997 и 1999), „Социолингвистическият маркер“ (1998), „Езиковата култура на българина“ (1999), „Увод в социолингвистиката“ (2000), „Българската езикова политика“ (2003 и 2005), „Диглосията“ (2005), „Идентификация по езика“ (2007), „Езиковедски щрихи и етюди“ (2013), „Из моя езиковедски бележник“ (2016) и др. През последните години акад. Михаил Виденов насочва вниманието си към макросоциолингвистиката. Той е почетен председател на Международното социолингвистическо дружество и председател на Отделението за хуманитарни и обществени науки в Българската академия на науките.

THERE IS A WAY OUT OF THE LINGUISTIC INVASION

An interview with Acad. Mihail Videnov, Honorary President of the International Socio-linguistic society and Chairman of the Department of Humanities and Social Sciences in the Bulgarian Academy of Sciences

✉ **Prof. Dimitar Vesselinov, DSc.**

University of Sofia

Sofia, Bulgaria

E-mail: d_vesselinov@yahoo.fr